

Funkcionális és formális megközelítések a magyar birtokosi anafora leírásában

Az *ikonikus motiváltság* és a *gazdaságossági* (gyakorisági) *motiváltság* egyaránt fontos szerepet játszanak abban, ahogyan a különböző funkcionális nyelvtanok az anaforikus viszonyok kódolásának természetes nyelvi lehetőségeit igyekeznek leírni. Haiman (1983) szerint például az (1a) és az (1b) szerkezet közti, a *bonyolultságot* vagy *fonológiai súlyt* érintő különbség ikonikusan motivált abban az értelemben, hogy az összetettebb/hosszabb szerkezetnek a jelentése is összetettebb/bonyolultabb: míg az (1b) Haiman szerint egy alapvetően egyszereplős esemény, addig az (1a)-t inkább kétszereplősként konceptualizáljuk, ahol a két szereplő referenciálisan egybeesik.

- (1) a. *János megborotválta magát.*
b. *János megborotválkozott.*
- (2) a. *János megutálta magát.*
b. **János megutálódott.*

Haiman (1983) ugyanakkor azt is felveti, hogy az (1-2)-ben látható adatok egyúttal gazdaságossági szempontok alapján is motiváltak; Haspelmath (2008a,b) szerint pedig a gazdaságossági szempontok önmagukban is elegek az adatok magyarázatára, és nincs feltétlen szükség az ikonicitásra való hivatkozásra. Ebben a megközelítésben (1b) azért létezik, mert a borotválkozási események gyakran reflexívek. Mivel jó eséllyel várhatjuk, hogy egy adott borotválkozási esemény reflexív lesz, nincs szükség ennek az olvasatnak testes (vagyis névmási) kódolására. Ugyanezek okok miatt nem létezik viszont a (2b) szerkezet: mivel az önutálat viszonylag ritka, így váratlan is, és ennek megfelelően kellő (fonológiai) súlyú nyelvi elemmel tudjuk csak kifejezni. Így a (2a) szerkezet ebben az esetben kötelező.

Az előadásomban a magyar anaforikus birtokosok kódolásának lehetőségeit fogom áttekinteni. Az anaforikus birtokos egyaránt lehet ki nem ejtett névmás (3), kiejtett névmás (4), visszaható névmás (5) vagy összetett visszaható névmás (6).

- (3) a. *János_i megfésülte a pro_{i,j} haját.*
b. *János_i elindította a pro_{i,j} kocsiját.*
- (4) a. *János_i elmondta az ő_{i,j} kis véleményét.*
b. *János_i csak az ő_{i,j} véleményét mondta el.*
- (5) a. *Mindenki a maga bajával vesződik.*
b. *János is megkapta mindezért a maga jutalmát.*
- (6) a. *A testület kimondta önmaga feloszlatását.*
b. *János még nem lépte túl önmaga árnyékát.*

Mind a két motiváltsági elv alapján ezek a szerkezetek egy skálán helyezkednek el (3)-tól (6)-ig annak megfelelően, hogy milyen fonológiai súlyú a birtokos. Az ikonikus motiváltság elve azt jósolja meg, hogy a birtokosi anaforikus viszony valamilyen értelemben egyre összetettebb lesz ahogy haladunk felfelé ezen a skálán. A gazdaságossági (gyakorisági) motiváltság elve alapján pedig (3)-tól (6)-ig rendre csökken az érintett szerkezetek gyakorisága (mivel a leggyakoribb eset kapja a legrövidebb nyelvi kódolást, ami a (3a) esetében nulla).

Előadásomban megmutatom, hogy ezek a predikciók csak részben teljesülnek, bizonyos adatok pedig kifejezetten ellentmondanak nekik. A funkcionális megközelítések sikerrel írják le vagy jósolják meg bizonyos, a rendszer egészét érintő tendenciákat, de nem feltétlen nyújtanak a leírásban nagyobb magyarázó erőt, mint a formális, generatív megközelítések (lásd Dimitriadis 2013). Reinhart és Reuland (1993) elmélete alapján a birtokos szerkezetet önálló kötési tartományként elemzem, ahol a visszaható névmás (5-6) nem szűkebb értelemben vett anafora. A magyar adatok megfelelő magyarázatához egyaránt szükség van olyan morfoszintaktikai kategóriákra, mint a vonzat-adjunktum különbségtétel; vagy olyan, nyelven kívüli tényezők elismerésére és szabatos nyelvtani kezelésére, mint a perspektíva. A *Magyar Nemzeti Szövegtárból* gyűjtött adatokkal igyekszem megmutatni, hogy ezek a tényezők sokszor az egyébként releváns gyakorisági megfontolásokat is felül tudják írni.

Idézett művek

Dimitriadis, Alexis. 2013. Formal and functional explanation in reflexive marking. Előadás a *Challenging Reflexive Strategies* műhelykonferencián. Split, 2013. szeptember 21. • Haiman, John. 1983. Iconic and economic motivation. *Language* 59. 781-819. • Haspelmath, Martin. 2008a. A frequentist explanation of some universals of reflexive marking. *Linguistic Discovery* 6.1. 40-63. • Haspelmath, Martin. 2008b. Frequency vs iconicity in explaining grammatical asymmetries. *Cognitive Linguistics* 19 (1). 1-33. • Reinhart, Tanya and Eric Reuland. 1993. Reflexivity. *Linguistic Inquiry* 24:657-720.

A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.